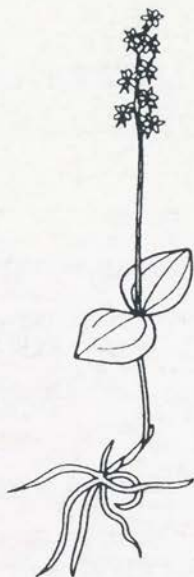

Listéra

1 - 2001

TELEMARK BOTANISKE FORENING

LISTERA - Tidsskrift for Telemark Botaniske Forening
(NBF, Telemarksavdelingen)
16. årgang, 2001, nummer 1

ADRESSER OG TELEFONER:

TELEMARK BOTANISKE FORENING, Postboks 625, 3904 Porsgrunn
Postgirokonto:0530 3890647

Kasserer: Åse Halvorsen, Langerødvegen 4, 3719 Skien
Tlf: 35 50 01 35

Styremedlem: Charlotte Bakke, Huldrevn. 3, 3924 Porsgrunn
Tlf: 35 51 27 01

Styremedlem: Esther Broch, Oscarsgt. 53, 3725 Skien
Tlf: 35 53 05 86

Styremedlem: Bjørn Erik Halvorsen, Utsikten 4, 3911 Porsgrunn
Tlf: 35 55 42 57

Styremedlem: Christian Kortner, Åfossmyra 5, 3731 Skien
Tlf: 35 54 51 53

1. Varamedlem: Trond Risdal, Orionvegen 88, 3942 Porsgrunn
Tlf: 35 51 29 69

2. Varamedlem: Anne Vinorum, Raskenlundvegen 29, 3928 Porsgrunn
Tlf: 35 51 25 16

Floraatlas: Bjørn Erik Halvorsen, Utsikten 4, 3911 Porsgrunn
Tlf: 35 55 42 57
Roger Halvorsen, Safirvegen 41, 3931 Porsgrunn
Tlf: 35 51 25 57

I redaksjonen:

Charlotte Bakke (e-post: kaa-ba@online.no), Priscilla Hansen (e-post:
peahans@online.no), Liv Schiemann (e-post: lisc@frisurf.no)

Forsidebildet: Norge, *Calypso bulbosa*. Bildet er tatt av Odd Magne Langerød sist i mai,
2000, i Villmyran Naturreservat ved Norfällsviken, Ångermanland. (Se side 7.)

Baksidebildet: Tegnet av Charlotte.

ISSN: 0801 - 9460

Johan Nordahl Brun
(1745 -1816)

Min norske Vinter er så vakker

De hvide snebedekte Bakker

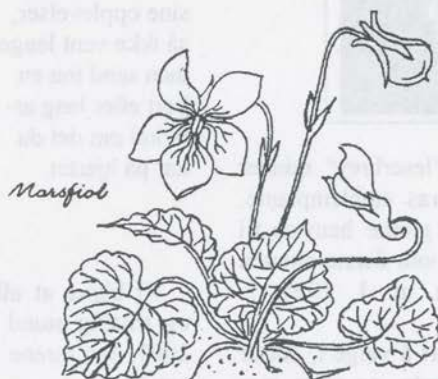
Og grønne Gran med pudret Haar

Og trofast Iis paa dybe Vande

Og Engledrakt paa nøgne Strande

Jeg bytter neppe mot en Vaar.

Vinteren har sin sjarm, det er vi ikke i tvil om. Men er vi enige i Bruns siste vers, mon tro? Det går mot en ny vår, en tid som er velgjørende for helsen og som gir glede til den som møter naturen med åpent sinn.

(Fra: "Blomstervandringer" av H.Hjorth og Kaj Beckman © 1958)

Og siden nok alle gleder seg til eller allerede har begynt å vente på sommeren, vil jeg føye til en gammel sang fra Valldal som ble sunget ute på marken på sankthansaftenen:

«Vekk opp, vekk opp, både aker og eng.

Å no har du sove so lenje i seng.

Å no har det vori både snjov og regn.

Å no e jonsoknotti kommo!»

FRA REDAKSJONEN

Skal vi begynne med en beklagelse over at vi ikke fikk sendt ut *Listera* nummer to sist høst? Nei, det gjør vi ikke, for der foreligger en helt enkel grunn, nemlig den at vi ikke hadde fått inn nok stoff til rett tid. Vi jobbet hele tiden med saken, men nå kan dere glede dere over at et nytt *Listera*-hefte foreligger. Bedre sent enn aldri! Her ser du én blomst av vår kjære småtveblad:

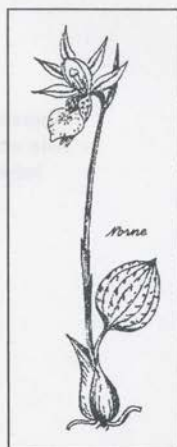

Øyvind Skaulis "leserbrev" minner oss igjen om *Listera*s emblemplante, og redaksjonen vil gjerne henvise til en tidligere artikkel om denne planten som stod i *Listera*, nr. 1, 1994, 9. årgang.

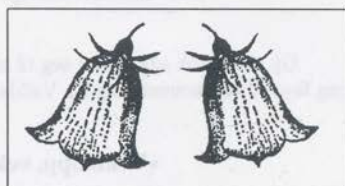
Det er litt av hvert å velge i, det er lange artikler og korte, og noen mer faglig preget. Alle de store plante-gruppene er representerte: lav og mose og bregner og starr, men ikke fortil, også riktige blomsterplanter er tatt med. Bare sett i gang og blad deg gjennom dette første *Listera*-heftet i det nye årtusen - for dette momentet må vi jo få med, ikke sant? Vi har ikke tenkt å forandre så mye på selve utseendet av bladet vårt, men hvis noen måtte ønske seg en eller annen forandring, så bare nevnt det for oss i redaksjonen.

Til dette heftet har flere bidratt - hver med sin spesielle vinkling på botanikken: noen er tydelig mer interessert i arter, andre mer i økologi. Og hva synes dere om en kombinasjon av en trivelig bilreise i lag med planteentusiaster og leting etter en helt spesiell plante, nemlig nornen i Sverige?

Nå er det sikkert flere av våre rundt 240 medlemmer som også har lyst til å bidra med sine opplevelser, så ikke vent lenger, men send inn en kort eller lang artikkel om det du har på hjertet.

Vi håper at alle får en interessant og trivelig stund med *Listera*, nr. 1, 2001, før turene i TBFs regi begynner igjen.

God sommer!

Forresten, lurert noen på hva "Iis" i diktet på side 1 betyr? Iis = moderne norsk: is.

L. S.

"MITT FØLGE" - VÅRT FØLGE. TIL MINNE OM HJØRDIS NARVESTAD

*Jeg kjører frem gjennom stråle-fryd
i søndags-stilhet med klokke-lyd.
Alt løfter solen, fra mygg til sæden,
som var den selve allkjærligheten.
Og folk forbi meg til kirke kjøre,
snart stiger salmen fra åpne døre.
- Godt mot! Du hilste på flere enn meg,
Skönt du i skyndingen så det ei.*

*Hjørdis Narvestad.
Foto av Roger Halvorsen.*

TBFs grand old lady Hjørdis Narvestad gikk bort 2. april 2000, 99 år gammel. Den 25. juni, dagen hun ville ha fylt 100 år, ble det arrangert en minnestund for henne i hennes hjem på Nystrand.

"Hun kjørte fram gjennom strålefryd!" Dette må bli ordet vi, uten å gjøre skam på Bjørnstjerne Bjørnsons original, kan minnes Hjørdis Narvestad med. Bjørnsons dikt "*Mitt følge*" ble på mange vis vårt følge når Hjørdis var med på tur. Det ble stilt i stua - på Bo pensjonat på Öland eller på Hjerkin på Dovre - da hun sto opp og deklamerte diktet som ble en slags veileder for henne i livet.

Hjørdis hadde en egen gledens undring i seg når hun kom til tur og til møte. Det er lett å finne henne igjen for den som leser "hennes" dikt.

*Har først du bygget deg selv et feste,
så titt du frelser endog din neste; -
skönt barne-henders og kvinne-verk,
det feste holder din sjel så sterk,
at den går hel gjennom kamp og fare,
og giver mot til den største skare.*

Hun var en stillferdig gledesspreder, lavmælt og med en undringens ro over seg. Et langt liv må nødvendigvis by mennesket store og små tragedier, ved siden av gledene. Så også for Hjørdis. Men når hun så fortalte fra sitt lange liv, hadde hun en egen evne til å betone det gode og til å ta sorgen med fatning, som om det er slik det skal være at styrelsen ikke kan styres. Hun sa mange ganger da hun hadde passert de 80, at hun syntes hun burde få slippe, - at Vår Herre kunne ta henne hjem som hun uttrykte det. Selv *da* kunne hun med et alvorlig smil fortelle en historie som i et glimt ga oss av hennes "bjørnsonske" tenkemåte:

*Hvem ei har kjærlighet i det små,
han kan ei mengdens, ei minnets få.*

Glede over blomster og mennesker som var glade i blomster, nysgjerrighet til det levende brakte henne inn i TBF. Hjørdis Narvestad syntes å være uten tanke på annen nytte enn skaperverkets evne til i blant å skape ting bare til glede der hun vandret med sitt TBF. Hun kunne se det vakre i blomstene og gjøre skjønnheten og evnen til å glede andre med blomster til det nyttigste av alt. "Det dufter alltid av den som gir roser!" sier et gammelt ord. Slik "duftet" også Hjørdis blant dem hun var sammen med.

*Jeg har det herligste reise-følge,
skont det seg stundom mon listig dølge;
men når du så meg så søndags-glad,
var det, fordi at vi flere satt,
og når du hørte meg dempet synge,
de satt i tonen, som i en gyng.*

Vi hadde det herligste reisefølge. Hun fikk fram noe av det beste i oss, i foreningsånden, med sitt blotte nærvær og delte rundhåndet ut av sin glede over å være til når dagene var lyse.

Hun var et herlig reisefølge selv om overraskelsene hun nå og da vartet opp med, ga oss et støkk, slik som da hun ble "akterutseilt" på Dovre der hun la seg ned bak en stein for å hvile. Lettelsen var påtagelig da hun ble funnet igjen etter å være frakjørt ved Kongsvoll. Om kvelden etter middag med vin til ble hun stående ved å strikke. Plutselig falt hun over ende og ble liggende. Mange av oss ilte til og trodde det verste. Da jeg bøyde meg over henne, våknet hun, åpnet øynene, så rett på meg og utbrøt: "Skal vi danse unge mann?" Latteren som fulgte var forløsende og lettelsen stor. Etter dagens strabaser hadde hun sovnet der hun sto.

Hjørdis ble "borte" fra oss for flere år siden da hun som så mange før henne fikk slite med alderdommens svøpe gjennom aldersdemens. Jeg møtte henne en dag på Mule Varde sammen med en pleier fra Mule alders- og pleiehjem. I sommerlige omgivelser nøt hun ubesværet grønnsvær og symfonien av fugl i parken. Jeg bare måtte hilse på henne der på benken. "God dag, Hjørdis Narvestad! Jeg ser du er ute og nyter det nydelige været. Kjenner du meg igjen?" Hun så alvorlig på meg med en mine fylt av den samme verdigheten som alltid strålte fra henne. Så sa hun, litt bestemt i tonen: "Skulle jeg kjenne Dem, unge mann?" Henvendt til sin ledsager kom det så: "Jeg tror det er best vi går!" Jeg ble stående igjen litt tafatt, men likevel glad. Noe av den gamle Hjørdis var borte, men hun var likevel den samme jeg så vel husket fra mange møter og besøk. Det var siste gangen jeg fikk møte henne.

Godt mot, du vandrer på kirke-vei!
Du bér for dine, for mine jeg,
ti bønner bærer et stykke frem
på veien mellom de tvenne hjem.
- I bøjer inn; jeg må vidre kjøre,
mens salmen følger fra åpne døre.
- Godt mot! Du hilste på fler enn meg,
skont du i skyndingen så det ei.

Alle vi som lærte Hjordis å kjenne, minnes henne med vemodig glede. Vi lyser fred over hennes minne.

- Roger Halvorsen

Og nattergalen fortsetter å synge sin sang på Öland ...

DET FØRSTE MØTETS SØDME. *Listera cordata* - TBFs EMBLEM

Vi er mange som har møtt og har et kjært forhold til denne lille skogorkidéen. En gang var den første. Her er min opplevelse:

Vi var to bilende på hjemvei gjennom Vinje. Vi hadde gitt oss litt tid i Smørklepp, var innom tuftene der Henrik Sørensen arbeidet i mange år og der Harald Kihles stuer ligger torvtekte, som en del av den frodige naturen. Utsikten inn Støylsdalen og mot Ormeggjine hadde igjen tent Telemarksgløden i oss.

Vi var trygge på at det var mer å oppleve i Vinje og fant det derfor sikrest å ta en stopp før Vinjesvingen, for jeg hadde et privat stående oppdrag, skjult i skogen mellom vei og elv. Mens jeg "slapp løs", slapp jeg også blikket løs, så bortover skogbunnen, tenkte: "Rart at maiblom her inne allerede er avblomstret og vissen-farvet". Antrekket ble så tilknapet, men ikke observatøren. Jeg tok tre skritt og bøyd meg ned - jeg hadde en miniskog av småtveblad rundt føttene!

"Kom! Kom her! Ny art!"

Igjen var vi to om en stor glede. Hendelsen festet seg godt i sansene, kanskje ble jeg programmert på planten. Det var vel Ivar Aasen som fastslo: "*Augo ser kva augo har lært å sjå.*" Og mang en gang senere kunne jeg påvise min lille venn - Listeraen - når TBF var på nysgjerrige streif i vår spennende natur. Og jeg minnes det første møte.

Øyvind

Tegning av G. Brusewitz. Fra "*Carl Linnæi Västgöta-resa*". Stockholm. 1978.

TUREN TIL NORFÄLLSVIKEN

Av Harald Stendalen

I flere år hadde vi planlagt denne turen, men alltid var det kommet noe i veien. Vår drøm var å beskue orkidéen **norne**, eller *Calypso bulbosa* som den så vakkert er navngitt på latin. Navnet er for øvrig etter guden Atlas vakre datter, nymfen Kalypso, som oppholdt Odysseus sju år på ei øy.

Sist i mai ringte Magne: "I år drar vi nordover - det passer bra med helgene utover!" Lokalitetene var noe uklare, men etter å ha konferert med gode venner, Internett, et svensk "Midt i naturen"-program og diverse bøker, var opplegget staket ut. Ångermanland var stedet!

Deltakere var Grete, Magne, Bjørn Erik og Harald. Turen oppover var en transportetappe. Bjørn Erik ble plukket opp på Gardermoen på vei fra Brussel. Det ble overnatting i Kongsvinger og kjøring langs uendelig

lange furumoer nordøstover gjennom vårt broderland. Mengder av **finnmarks-pors**, *Ledum*¹ *palustre*, dukket opp etter hvert og skapte forventninger til det som skulle komme.

Finnmarks-pors.
Tegning fra Lid.

¹ Slekten *Ledum* er av noen nylig blitt innlemmet i slekten *Rhododendron*, og finnmarks-pors heter nå *R. tomentosum*, ssp. *tomentosum*. Men siste ordet er kanskje enda ikke blitt sagt. - red.

Da Sundsvall var passert og vi nærmet oss Harnösand, forandret landskapet seg gradvis - området er populært kalt Höga Kusten.

På Europaveien over sjøen syd for Kramfors var det kommet ei ny bru med en fantastisk utsikt. Vi nærmet oss vårt store mål!

Norfällsviken er den ytterste spiss på Mjällomhalvöya i Nordingrå-området. Innkvarteringsmulighetene er gode, for å ha nevnt det. Nærmeste nabo var en gourmet-restaurant. Da vi nærmet oss våre hytter så vi et skilt der det stod "Villmyran Naturreservat". Der skulle vår etterlengtede orkidé vokse. Var det så lett å finne?

Helt vel bevarte er vi vel ikke. Framme klokka sju om kvelden, og stive i beina etter å ha kjørt 90 mil, heiv vi bagasjen inn i hyttene da Bjørn Erik snudde seg og sa det vi alle hadde tenkt på: "Vi rekker vel en liten tur alt i kveld?"

Da vi nærmet oss reservatgrensen ble det noe stille i forsamlingen. Var vi på riktig sted? Var det rett tidspunkt? Var vi heldige? Etter et kort veddemål fordelte vi oss i granskogen. En stund seinere kalte Bjørn Eriks glade stemme på oss, og vi visste hva det var. Stemningen rundt den første lille spede nornen nede i blåbærriset var ubeskrivelig. Neste tanke gikk til vår hjemmeværende reserve, Åse, som vi ønsket hadde stått der sammen med oss.

Villmyran Naturreservat er på 5 ha. Store skjellgrusbanker fordeler rikt

Huldreblomst.
Fra Nordhagen.

vann nedover det urterike landskapet. Der er tolv forskjellige orkidéer, deriblant store forekomster av **huldreblomst**, *Epipogium aphyllum*. Vi besøkte stedet formiddagen etter, da det var bedre fotolys, mellom 150 og 200 norner ble da sett og behørig avbildet. Tilstandsrapport pr. mobiltelefon ble gitt til diverse venner.

Senere på dagen besøkte vi to andre naturreservater, først Omneberget som har lønn / hasselrelikt og er et sted der sydlig / nordlig flora møtes. Området var meget bratt! Neste sted var Halsvikravinen, en flott dal / kløft der det var funnet diverse orkidéer. Der var nordgrense for **fuglerede**, *Neottia nidus-avis*, **tannrot**, *Cardamine bulbifera*, og **myske**, *Galium odoratum*. Urskogpreget og fuglesangen gjorde ravinen helt spesiell.

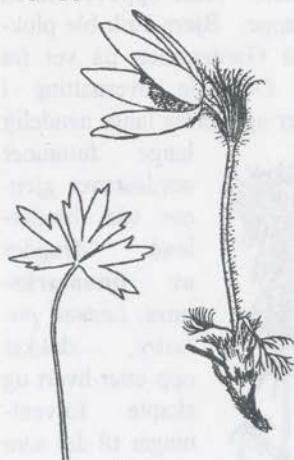

Myrflangre.
Fra Nordhagen.

Neste dag dro vi oppover til Edsele langs Faxälven mot naturreservatet Gideåbergsmyrene. På en kalkrik myr her, vokste **marisko**, *Cypripedium calceolus*, norne, **korallrot**, *Corallorhiza trifida*, **småttveblad**, *Listera cordata*, **stor-**

tveblad, *Listera ovata*, **brudespore**, *Gymnadenia conopsea*, **engmarihand**, *Dactylorhiza incarnata* ssp. *incarnata*, **knerot**, *Goodyera repens*, **myrflangre**, *Epipactis palustris* og huldreblom, for å nevne noen. Vi var jo for tidlige for å få se de fleste, men en kjempebukett med norne, mengder av marisko i knopp samt vår egen emblembloomst var bra.

For øvrig var alle reservatene flott merket og hadde gode opplysninger. Senere tok vi en rask tur opp til Ramsele der **nipsippan**, *Pulsatilla patens*, har en god forekomst. Blomstringen var på hell, men enkelte eksemplarer var fremdeles fotogene. Utenom denne lokaliteten finnes nipsippan i Sverige kun på Gotland. Etter å ha spist middag i Ramsele, så vi at apoteket i den lille byen het "Nipsippan".

Pulsatilla patens.
Tegning fra Lid.

Hjemreisen gikk uten problemer, unntatt en "nesten-kollisjon" med en trane i Orsa Finnemark.

Turen kan anbefales, vi kommer igjen!!!

PÅ TO HJUL I SVINGEN GJENNOM GÖTEBORG. RAPPORT FRA EN TUR PÅ SYKKEL ETTER BLOMSTER GATELANGS I GÖTEBORG.

Av Roger Halvorsen

En tur i arbeids medfør til Göteborg i september 2000 førte til at jeg tok kontakt med Erik Ljungstrand, en etterhvert meget god bekjent göteborgare, for å høre om det hadde dukket opp noe av interesse denne høsten. Dersom det skulle bli tid til en liten rundtur, var en blomsterglad nordmann mer enn villig til å se seg rundt.

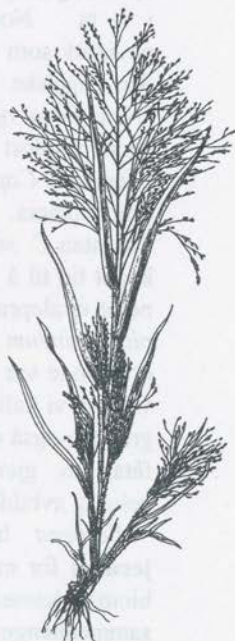
Svaret var positivt. Det hadde dukket opp ting jeg bare hadde hørt slektsnavnet på. Jeg håpet derfor at det ville være mulighet til å få disponert litt tid under besøket for et sveip i gammelt norsk skattland.

Nå ble det så at jeg ikke behøvde å snike meg ut av møtelokaler og sosiale sammenhenger. En sykemelding fra en foreleser førte til et pusterom på noen timer. Ny telefonkontakt til Erik var også positiv, og klokka tre stilte han opp med to sykler for en rundtur. Dette var noe nytt: botanisering på en tungrådd sykkel gjennom Göteborgs trafikkerte gater.

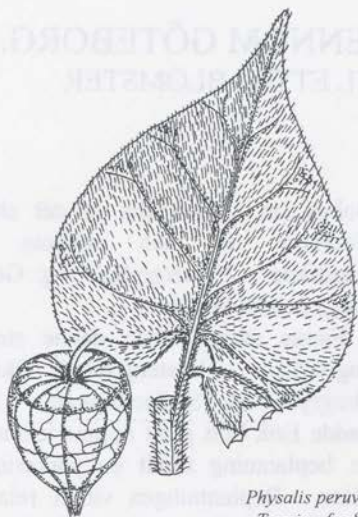
Svenske botanikere tviholder på landskap og kirkesogn når lokaliteter skal plasseres. Dermed vil endring av länsgrenser og kommunegrenser ikke rokke ved angivelsene over tid, slik som hos oss. Det virker kanskje litt rart at en i Göteborg like gjerne befinner seg i Västergötland når man vitterlig befinner seg i en by som naturlig burde hørt til Göteborgs och

Bohus län. Men slik er det altså. Göteborg er delt mellom to "landskap": Västergötland og Göteborgs och Bohus län.

Første stopp hadde denne stedsangivelsen: Västergötland, Skår i Öregryte, St. Sigfriedsgatan. Her hadde Erik blitt gjort oppmerksom på en beplantning rundt en parkeringsplass. Beplantningen virket relativt nyanlagt, for det var fylt på jord dette året. Det var ennå ikke plantet inn noe særlig av busker og annet. Her hadde min cicerone funnet mye rart, men da vi kom dit, hadde en eller annen "ansvarlig" slått ned alt som var spirt fram, og vi fikk stort sett med oss bare ruiner av godbitene. Det sto igjen rester av **heksehirse**, *Panicum capillare*, som fortsatt var gjenkjennelige. Småeksemplarer av **bartegras**, *Polypogon monspeliensis*, fikk hjertet til å slå fortere, mens **kapkrusbär**, *Physalis peruviana* nesten var som en gammel kjenning å regne.

Heksehirse.
Fra Nordhagen.

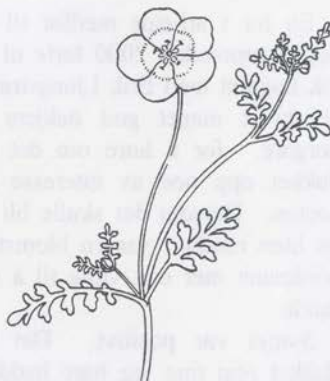
Physalis peruviana.
Tegning fra Stace.

Blå busthirse, *Setaria pumila*, var skamtert til det nesten ugjenkjennelige, og noe foto var det lite vits i å ta. Noen uanselige blad ble navnsatt som *Cleome hassleriana*. I den engelske praktfloraen av Stace: "New flora of the British Isles", er denne oppført som eneste slekt og art i familien *Capparaceae* som finnes i Storbritannia. (Artsnavnet her er forresten *C. sesquiorygalis*.) Jeg fikk knapt tid til å reflektere over dette før neste uttaleprøve dukket opp: *Echium plantagineum*. At det var et forvokst ormhode var det greit å se, og at det var hva vi kaller **hageormehode**, var i grunnen også enkelt å forstå. Det lille fåtall av gjenværende blomster ble behørig avbildet.

Verbena har til nå bare vært **jernurt** for meg, ikke noe annet, for blomsterkassearter teller ikke i slike sammenhenger. Nå ble det vanskeligere: **Jätteverbena**, *V. bonariensis*, fra Sør-Amerika var også skamtert av

klipperedskaper. Hugen ble fylt av sorg for hvert steg gjennom elendigheten.

Rosetter av **lammeøre**, *Lamium byzantina*, var gammelkjent fra Öland,

Barneauge. Tegning fra Lid.

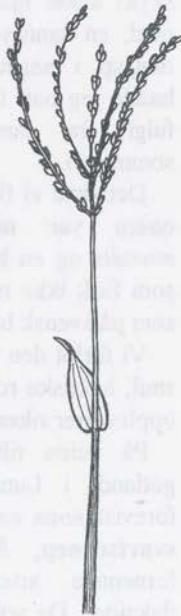
mens noen usle rester av *Nemophila menziesii*, kalt **barneauge** hos Lid, ikke hadde blomster. Her ble det gitt løfte om blomstrende eksemplarer andre steder.

Da vi kom dit hvor turens desiderte høydepunkt skulle stå, det til da eneste kjente eksemplar av smylearten *Aira elegantissima*, var det bare et ørlite merke i jorda der den hadde stått. Jeg holdt på å få sammenbrudd. Erik hadde fortalt om dette for flere uker siden, og gleden over å skulle få se dette vidunderet hadde bygget seg opp. Det hele falt sammen som et korthus, og Erik så nok på meg at skuffelsen over svenske parkarbeidere (eller var det en interessert botaniker?) lå i tykke lag utenpå gjesten. Han trøstet og lokket med andre godbiter på en annen lokalitet.

Nedbrutt steg jeg på sykkelen, for å trå tungt mot neste mål. Det ble

riktignok mange oppmuntrende småstopp underveis med mye vakkert å se og høre om, og etter mye slit gatelangs kom vi fram til neste beplantning. Da hadde vi passert Götaälv og kommet over i et nytt landskap: Bohuslän. Vi hadde stanset opp i Backa socken, ved Backaplan. Her ligger en parkering ved Kvillebäcken som en gang dannet den gamle, den riktig gamle, riksgrensa mot Norge. Et lite øyeblikk følte jeg meg nesten hjemme. Her satt dessuten parkens lette garde og luftet flaskene på bredden av bekken som sommerstid inneholder en av traktens mange forekomster av **knortetjønnaks**, *Potamogeton trichoides*. Det var nesten som "Minneparken" i Porsgrunn.

Vi startet pent med en storvokst **svart-søtvier**, *Solanum nigrum*, smårosetter av lammeøre og **fikenmelde**, *Chenopodium ficifolium*, før det dro seg til med **blodhirse**, *Digitaria sanguinalis*, og mer *Verbena bonariensis* og *Echium plantaginium*. Mellom busker og trivielt ugras i jord av sannsynligvis samme opprinnelse som i Öregryte svermet det etterhvert av bartegras. Så skrek svensken i, hjerteskjær-

Blodhirse.
Tegning
fra Lid.

ende glad: *Aira elegantissima!!!*

Jeg kjente he- ten stige til ho- det av navnet, men jeg så i før- ste omgang ikke noe til en eneste "elegantistisk" grastust som skulle kunne framkalle slik begeistring. Så med skjelvende hånd (Erik skalv litt på hen- dene av opphis- selse) ble jeg forevist et sirlig

vakkert gras, knapt mer en 5 cm høyt med blad, stengler og greiner så smekre at det så ut til å være uråd å røre ved det uten at det falt sammen. I noen øyeblikk følte jeg meg privilegert og nær himmelen og begynte også å skjelve på hendene. Storvokste eksemplarer av heksehirsler og silkebygg kunne ikke måle seg med denne opplevelsen. At noe så sirlig og smått kunne skape slike sinns- bevegelser som vi befant oss i for noen øyeblikk!

Men vi måtte videre langs rabatten. Vi trillet med oss syklene for hver tyvemeter for ikke å slippe dem av syne her i storbyen og botaniserte videre. Det var uvant å høre Erik si: Her er to ting jeg ikke kjenner. Det var en leppeblomst *Lamiaceae** og en *Verbena**, ingen av dem i blomst, som skapte hodebry. **Mongolspringfrø**,

Bartegras.
Fra Nordhagen.

Toppamarant. Tegning fra Nordhagen.

Impatiens parviflora, ble også funnet og var et trivelig gjensyn. En løvetann av seksjon *Erythrosperma*, med brune frukter var også i kategorien ukjent for Erik, mens en rosett av *Nicotiana* heller ikke var mulig å bestemme.

Toppamarant, *Amaranthus hybridus*, vakte måtelig begeistring sammen med en **stokkrose**, *Lavatera* sp., og mer blå busthirse og heksehirse ble etterhvert av typen "repetisjon".

Så jamret Erik i lutter fryd igjen: *Persicaria capitata****, en kineser eller noe der omkring, sto midt i bedet, funnet en eller annen gang for lenge siden av Carl Blom, den store spesialisten på ruderatvekster. Det ble en liten faglig andakt ved en nyplanta busk. Dagens andre store høydepunkt sto foran oss, vakkert blomstrende.

Musekløver, *Trifolium dubium*,

opiumsvalmue,

Papaver somniferum, **fjellflokk**, *Polemonium caeruleum* og **småslirekne**, *Persicaria minor*, ble på et vis småtterier der og da. Så dukket en blomstrende barne-auge opp. Følelsen av "å fly" i lykkerus var påtagelig da lovnaden fra Öregryte ble innfridd.

Lengst borte i beplantningen ble det funnet en plante Erik for en gangs skyld måtte hjelpes med, en sannsynlig **blåkorg**, *Ageratum* sp. i meget tidlig stadium. Den hadde jeg hatt hjemme som ugras og fulgt fra samme nivå gjennom sommeren.

Det siste vi fikk med oss fra denne oasen var **murslør**, *Gypsophila muralis* og en blomstrende *Phlox**** som Erik ikke mintes navnet på, men som på svensk ble kalt **mossfloks**.

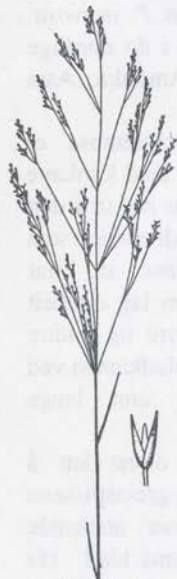
Vi forlot den gamle riksgrensa med smil, hektiske roser i kinna og mange opplevelser rikere.

På veien tilbake, inn i Västergötland, i Lundby sockn, ble jeg forevist noen enorme eksemplarer av **svartsennep**, *Brassica nigra*, den fornemste arten for sennepsproduksjon. De vokste ved et gjengrodd jernbanespor til glede for gjestende botanister.

Opiumsvalmue.
Fra Nordhagen.

Vi besøkte ennå et sted til med tilført jord av samme type som nevnt foran (stedsangivelsen glapp), og her ble det funnet litt mer heksehirse og storblomstret ormehode. Også *Festulolium*, krysningen mellom **engsvingel**, *Festuca pratensis*, og **raigras**, *Lolium perenne*, ble funnet her. Det var 25 år siden sist jeg så den.

Møllekvein.
Fra Lid.

Jeg hadde tidlig på turen ymtet frampå om en av mine store drømmer for Erik: **møllekvein**, *Agrostis scabra*. Vi svingte innom en mulig lokalitet, og hjertet hoppet over noen slag da tegningene fra Lids flora åpenbarte seg som en virkelighet langs gjerdekanten. Det var - uten at jeg ønsker å være uhøvisk mot skriften - fullbrakt!

Da jeg kom tilbake til mine egne, som i denne sammenhengen ikke ville ta i mot meg og mine blomsteropplevelser, lå det tykt utenpå meg: Jeg var lykkelig over å ha kunnet sykle i Göteborg, lykkelig over alt det som hadde blitt meg til del av Eriks fantastiske botaniske finnerrevne. De så bare overbærende på meg og konstaterte på et vis som så mange andre at jeg er litt sprø. Derfor "tok de ikke imot meg" før jeg igjen kunne snakke skoleprat.

Under kveldens middag med vin og god mat gikk tankene i takknemlighet til en raus svenske på sykkel!

Takk til Erik!

Etterord

Det ovenstående er skrevet i lutter glede like etter Göteborgsbesøket. I ettetid, når en får sanset seg litt og høsten har kommet litt lenger med regn og gråskodde mellom solglimta, kan jeg komme med noen tilleggsopplysninger.

*Den nevnte jernurten som Erik ikke hadde funnet ut av, viste seg å være *Verbena rigida*. Leppeblomsten har vi ennå ikke funnet ut av.

***Persicaria capitata* er i følge Stace (1997) en flerårig art som stammer fra Himalaya. Den er i Storbritannia ansett å være en sjelden hageflyktning som neppe er herdig der, - så neppe i Sverige heller.

***Den *Phlox* som Erik kalte "mossfloks" viste seg etterhvert ikke å være en *Phlox* i det hele tatt, men en *Verbenaceae* med navnet *Glandularia pulchella*, eller på svensk **mossverbena**. Disse artene er lette å ta feil av, og en bør gå inn i blomsten for å se tydelig forskjell. Arten er brukt en del som beplantning i blomsterkasser, og eksemplarene i Göteborg er trolig hageflyktninger.

Ellers må det sies at *Aira elegantissima* av Stace regnes for å være en art som opptrer som forurensning i ull- og frøimport og stammer fra Sør-Europa.

TRE SPEDE BLADMOSER PÅ LAUVTRE- STAMMER. BRODDTRÅKLEMOSE, *Pseudoleskeella nervosa*, YNGLEKNOPPMOSE, *Platygyrium repens* og OSPEMOSE, *Pylaisia polyantha*.

Av Kåre Homble

**Broddtråklepose, yngleknopp-
mose og ospemose** er alle krypende, pleurokarpe moser – det vil si, moser med hunnorgan (og kapsler) på korte sidegreiner – og de tilhører flette-moseordenen, *Hypnales*. De har alle utannete, langspisse, rette blad og vokser på lauvtrestammer med porøs bark, især på osp, selje, alm, lønn, eik, grov ask og svartor.

Sammen med dem vokser ofte de vanlige pleurokarpe mosene **ekorn-
mose**, *Leucodon sciuroides*, som har langspisse, lengdefoldete blad; flette-mosene **matteflette**, *Hypnum cupres-siforme*, og **grannflette**, *H. andoi*, som har flate blad uten tydelig nerve og bøyde bladspiss, og pseudo-parafyllier, som er små bladliknende utvekster ved basis av unge greiner; **klobleikmose**, *Sanionia uncinata*, som har sigdformete blad med lengdefolder; og, mindre vanlig, **reip-
mose**, *Pterigynandrum filiforme*, med konkave, butte blad med tenner i spissen.

Broddtråklepose

Pseudoleskeella nervosa

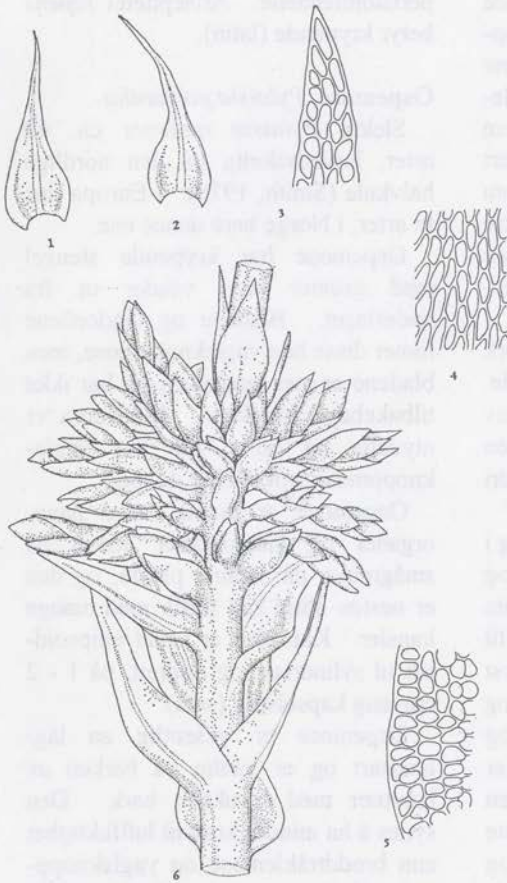
Tråkleposeslekta, *Pseudoleskeella*, har ca. ti arter, alle på den nordlige halvkule og med hovedutbredelse i arktiske og alpine områder. Fem arter regnes nå å tilhøre denne slekta i Norge (Frisvoll et al, 1995). Nærmest

broddtråklepose står **fjelltråklepose**, *P. rupestris*. Denne ble tidligere ansett som en varietet av *P. nervosa*. Broddtråklepose finnes i de nordlige delene av både Nord-Amerika, Asia og Europa.

Stengelen til broddtråklepose er uregelmessig forgreinet, med konkave blad med bladnerve som når ut i den lange bladspissen. Bladcellene, som kan være litt papilløse og har fortykkete vegger, er om lag dobbelt så lange som breie i øvre og midtre del av bladet, men mot bladkanten ved basis er de breiere enn lange (bladørceller).

Broddtråklepose er oftest lett å kjenne i felt fordi den i greinspissene på sterile planter danner utstående ynglegreiner med bitte små blad. (Se tegning fra Lawton på neste side.) Disse ynglegreinene er spredningsenhetene for denne mosen, som er dioik (med hann- og hunnorganer på forskjellige planter) og sjelden danner kapsler slik at den kan spre seg med sporer. Kapselen er sylindrisk og oftest svakt buet.

På stående og liggende barkkledd lauvtrestammer vokser denne mosen; især er den vanlig på alm, ask og lønn. Den kan ofte ses som pioner, krypende oppover trærne. Dessuten kan den vokse på kalkholdig stein. Farven varierer fra lys grønn til

Broddtråkleose fra Lawton.

1 og 2: stengelblad (x 20); 3: celler fra bladspissen (x 240); 4: celler fra midten av bladet (x 240); 5: bladreceller (x 240); 6: grein med ynglegreiner (x 67).

svartgrønn eller brun, avhengig av alder og miljø. Når mosen er tørr, ses den som tråder på barken, med blad som ligger tett inntil stengelen, og den gir seg lett til kjenne ved ynglegreinene.

Det latinske navnet *Pseudoleskeella nervosa* ble først gitt brodd-

tråklemosen i 1960, av Elsa Nyholm, men slektsnavnet ble først brukt av den svenske bryologen Nils Conrad Kindberg (1832 - 1910) i 1896, i betydningen "liten *Pseudoleskea*", som igjen ble laget i *Bryologia Europaea* i 1851, i betydningen en "falsk *Leskea*". Broddtråklemosen ble navngitt av Johannes Hedwig ("mosenes Linné") i 1801 som *Leskea nervosa*. Slektsnavnet *Leskea* er etter Nathanael Gottfried Leske (1751 - 1786), som var professor ved universitetet i Leipzig. *Nervosa* betyr "med nerve".

Yngleknoppmose

Platygyrium repens

Slekta *Platygyrium* har ti arter (Smith, 1978), alle på den nordlige halvkule. I Europa finnes bare denne ene arten, som også er utbredt i Asia og Nord- og Mellom-Amerika.

Yngleknoppmose har tett, fjørgreinet, krypende stengel, med de eldste greinene pekende ut fra underlaget. Bladene er litt konkave med en lang spiss og har bare utydelig, kort nerve. Cellene midt i bladet er langstrakte, omlag ti ganger så lange som breie, mens bladørecellene er mer eller mindre kvadratiske. Bladkanten er vanligvis litt tilbakebøyd.

Som broddtråkleose, er også yngleknoppmose dioik, og den har svært sjelden kapsler så den kan spres med sporer. Kapselen er sylindrisk og opprett. I de øvre blad-

Yngleknopper hos yngleknoppmose. Fra Nyholm.

vinklene på de etter hvert opprette sidegreinene dannes det yngleknopper, som egentlig er svært korte, $\frac{1}{4}$ mm lange, bladdekte ynglegreiner, som er spredningsenheter.

Yngleknoppmose er vanligvis mørk grønn, flekkvis litt kopperglinsende. Den kan likne på spede former av matteflette med nesten rette blad, men matteflette har pseudoparafyllier, aldri yngleknopper og bøyd kapsel.

Yngleknoppmose er mindre vanlig i Norge enn broddtråklepose og ospemose. Den har en utbredelse som faller sammen med utbredelsen til varmekjære høyere planter, med størst forekomst omkring ytre Oslofjord, og da ofte på stammer av eik, svartor og osp, både på stående trær og læger (liggende trestammer). Lettest er den kanskje å finne i de varmeste områdene i gråor-heggeskog og lågurtskog, der osp og lønn holder til. Yngleknoppmose kan en sjelden gang også vokse på bartrær og på stein. Mer om yngleknoppmosens økologi og utbredelse fins hos Skogen (1978), som har funnet den på dens nordligste kjente forekomst i Norge, på tindved.

Yngleknoppmosens "latinske" slektsnavn, *Platygyrium*, er fra *Bryologia Europaea*, 1851, og betyr "karakteristisk med brei ring". *Platys* = brei (gresk), og *gyros* = ring (gresk), og henspeler på ringen av celler (annulus) øverst på kapselen under

peristomtennene. Artsepitetet *repens* betyr krypende (latin).

Ospemose, *Pylaisia polyantha*.

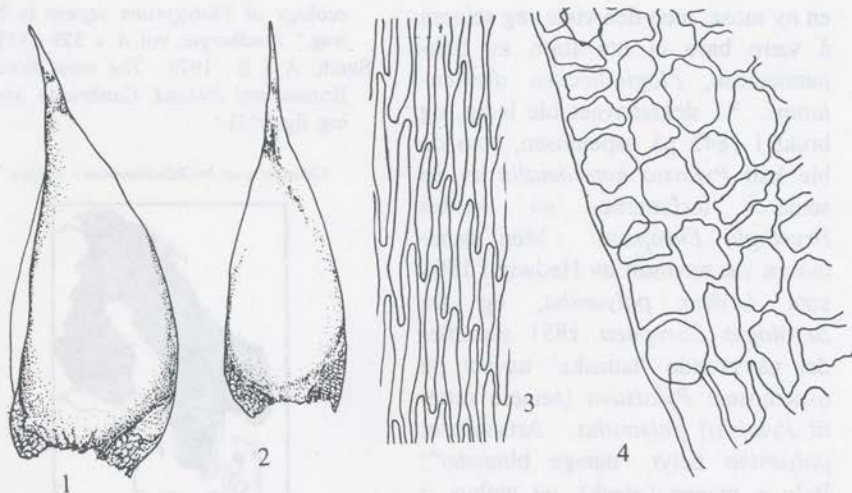
Slekta *Pylaisia* omfatter ca. 40 arter, hovedsakelig på den nordlige halvkule (Smith, 1978). I Europa fins to arter, i Norge bare denne ene.

Ospemose har krypende stengel med greiner som vender ut fra underlaget. Bladene og bladcellene likner disse hos yngleknoppmose, men bladene er mer langspisse og har ikke tilbakebøyd bladkant. Bladnerve er utydelig og kort, som hos yngleknoppmose, enkel eller dobbel.

Ospemose er autoik, med hannorganer og hunnorganer atskilt på smågreiner på samme plante, og den er nesten alltid rikt fertil, med mange kapsler. Kapselen er smalt ellipsoidisk til sylindrisk, og opprett, på 1 - 2 cm lang kapselstilk (seta).

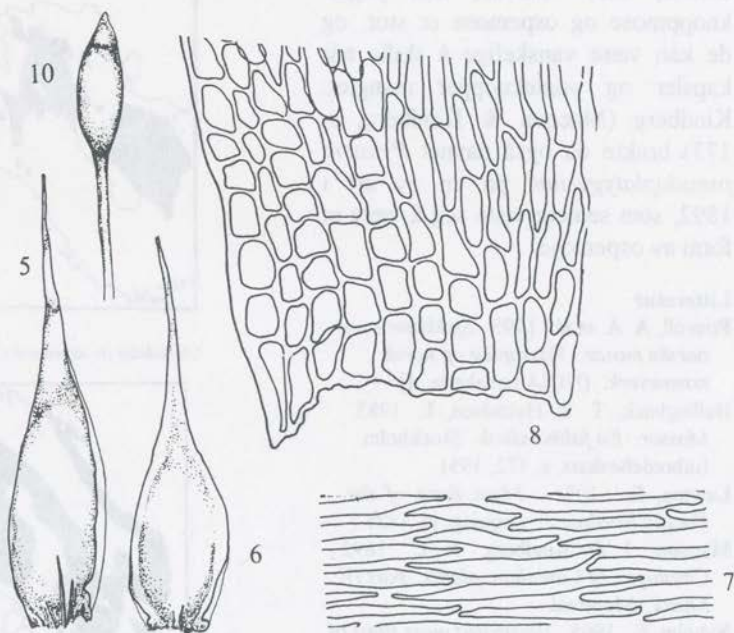
Ospemose er vesentlig en låglandsart og er vanlig på barken av lauvtrær med sprukken bark. Den synes å ha mindre krav til luftfuktighet enn broddtråklepose og yngleknoppmose, da den ofte vokser i alléer og på enkeltstående trær. Men som moser flest, vokser den helst på nordsida av trærne, spesielt på dem som står åpent. Ospemose kan også vokse på barken av bartrær og på kalkfattig stein.

Slektsnavnet, *Pylaisia*, ble først brukt av den franske botanikeren Nicaise Auguste Desvaux (1784 - 1856) til ære for den franske bryologen Auguste Jean Marie Bachelot de la Pylaie (1786 - 1856). Desvaux beskrev i 1814 *Pylaisia radicans* som

Yngleknoppmose fra Smith

1: stengelblad x 38. 2: grenblad x 38. 3: celler fra midten av bladet x 394. 4: bladørceller x 394.

Ospemose fra Smith

5: stengelblad x 38. 6: greinblad x 38. 7: celler fra midten av bladet x 394. 8: bladørceller x 394.
10: kapsel x 9.5.

en ny mose, men den viste seg seinere å være bare ei lita form av flakjammemose, *Plagiothecium denticulatum*. Så slektsnavnet ble ledig, og brukt i 1843 på ospemosen, som da ble kalt *Pylaisia heteromalla* av de seinere forfatterne av verket *Bryologia Europaea*. Men ospemosen var navnsatt av Hedwig i 1801 som *Leskea polyantha*, og fra *Bryologia Europaea* 1851 stammer det nåværende "latinske" navnet på ospemosen: *Pylaisaea* (seinere rettet til *Pylaisia*) *polyantha*. Artsepietet *polyantha* betyr "mange blomster"; Poly = mange (gresk), og anthus = blomst (gresk).

Likheten mellom de vegetative delene, især bladene, hos yngleknoppmose og ospemose er stor, og de kan være vanskelige å skille når kapsler og ynglekopper mangler. Kindberg (Macoun & Kindberg, s. 173) brukte da også navnet *Pylaisia pseudoplatygyrium* på en ny art i 1892, som seinere viste seg å være ei form av ospemose.

Litteratur

- Frisvoll, A. A. et al. 1995. *Sjekkliste over norske mosar. Vitskapleg og norsk namneverk*. (NINA temahefte, 4)
- Hallingback, T. & Holmåsén, I. 1985. *Mossor. En fälthandbok*. Stockholm. (utbredelseskart, s. 172, 195)
- Lawton, E. 1971. *Moss flora of the Pacific Northwest*. (tegning, pl. 142)
- Macoun, J & Kindberg, N. C. 1892. *Catalogue of Canadian plants, part IV: Musci*. Montreal.
- Nyholm, E. 1965. *Illustrated moss flora of Fennoscandia*. fasc. 5. Lund. (tegning, fig. 374)
- Skogen, A. 1978. "The distribution and

ecology of *Platygyrium repens* in Norway." *Lindbergia*, vol. 4, s. 329 - 331.

Smith, A. J. E. 1978. *The moss flora of Britain and Ireland*. Cambridge. (tegning, fig. 311)

Utbredelse av broddtråkle mose i Norden.

Utbredelse av ynglekoppmose i Norden.

Utbredelse av ospemose i Norden.

BARKRAGG, *Ramalina farinacea* (L.).

GEOGRAFISK UTBREDELSE OG ØKOLOGISKE NISJER.

Av Kåre Homble

For å få idéer til hypoteser om hvorfor arter har slik utbredelse som de har, kan det av og til være fruktbart å studere hvordan de lever i kanten av utbredelsesområdet: hvilke nisjer de holder til i.

Arter med brei kystutbredelse, ofte kalt subatlantiske eller suboseaniske, finner vi på innlandslokaliteter i høgereliggende områder der det kommer mye nedbør, eller / og i fuktige raviner eller bekkekløfter i områder med mindre nedbør.

Flere unge eksemplarer av barkragg sammen på sped grein av hegg i en bekkedal.

Kystutbredelse / fuktige miljøer

Laven barkragg er en art med brei kystutbredelse opp til Nord-Trøndelag, og bare spredt på kysten av Nordland, og vi finner den i innlandet i sørøst Norge, vanligst i bunnen av raviner, der den oftest vokser på lauvrestammer, men også på bartrær eller stein. I slike fuktige miljøer vokser barkragg både på grov, oppsprukken bark og glatt bark, som

for eksempel hos ung gråor, og på spede kvister.

Andre voksesteder

Men barkragg vokser i innlandet også på trær som står i tørrere luft, som på enkelttrær i kulturlandskapet eller på topper med glissen skog, men da som regel bare på gamle lauvtrær med oppsprukken bark, det kan være hengebjørk, selje eller osp.

Kan det at barkragg trenger langvarig fuktighet i / på underlaget for å kunne etablere seg (i tillegg til dens krav til temperatur) være en viktigere grunn til dens utbredelsesmønster enn at den trenger høy luftfuktighet?

Barkragg på gammel selje i et kulturlandskap.

Kjennetegn

Barkragg er en av de vanligere av våre 15 ragglaver (*Ramalina*) (Krog et al. 1994). Den er hengende, opptil 10

cm lang, og lys grønn når den er velutviklet i et "godt" miljø, men som ung er den opprett; og når den er utsatt for litt luftforurensning, som i nærheten av en veg, blir den bustete og mørkt grågrønn, og får spede, bøyde og vridde greiner.

Utbredelse av barkragg i Norden.

Barkragg har sjelden apothecier, der det dannes sporer, men den spres med soredier, som dannes i litt lang-

strakte (ovale) lyse soral på greinkantene – et godt artskjennetegn. Soredier er noen få alger fra lavens algesjikt som er omspunnet av sopphyfer, og de føres lett bort med vind som effektive spredningsenheter.

Betydningen av det latinske navnet:

Artsepitetet *farinacea* brukte Linné alt i 1753, men han kalte laven *Lichen farinaceus*. Det var den svenske lichenologen Erik Acharius som tok i bruk slektsnavnet *Ramalina*, i 1810. Det betyr "forgreinet" etter ramale (= greiner på latin). *Farinacea* betyr "mjøllaktig" etter farina (= mjøl på latin).

Litteratur:

- Krog, H., Østhagen, H. & Tønsberg, T. 1994. *Lavflora. Norske busk- og bladlav*. 2. utg. Oslo.
- Moberg, R. & Holmåsén, I. 1982. *Lavar. En fälthandbok*. Stockholm.

Illustrasjoner

Bilder tatt av forfatteren.
Utbredelseskart fra Moberg, side 160.

STAUTSTARR, NY FOR TELEMARK

Det er ikke alltid man umiddelbart ser at man har gjort et interessant funn, men det hender at det dukker opp senere. Under opprydding blant kollekter som var lagt til side fordi materialet har vært vanskelig å bestemme, kom det frem en starr som var samlet så sent på året - 29. september - at den var ganske ribbet. Etter å ha endevendt den noen ganger, kom jeg til at det måtte være stautstarr (*Carex acutiformis*). Problemet var imidlertid at arten ifølge herbariet ikke var kjent mellom Tjøme og Arendal! At det skulle være mulig: en ny - og så iøynefallende - art i tjukkeste Grenland, forekom meg ganske usannsynlig. Imidlertid er den nu konfirmert og innlemmet i Botanisk museums samlinger. Starren ble funnet i 1986 ved et lite tjern sørøst for Heståsen i Skien - NL 41,58 - sikkert på vei til Jarseng.

- Finn W.

Tegning fra Mossberg.

Polystichum (L.) Roth., VÅR VAKRESTE BREGNE-SLEKT?

Av Roger Halvorsen

Innledning

Tre av de vakreste bregneartene våre er plassert i samme slekt: *Polystichum*. På norsk kalles slekta taggbregner etter den vanligste arten, **taggbregne**, *Polystichum lonchitis* (L.) Roth. De to andre artene, **junkerbregne**, *P. braunii* (Spenner) Fée og **falkbregne** *P. aculeatum* (L.) Roth., er to langt mer uvanlige arter, i alle fall på våre kanter.

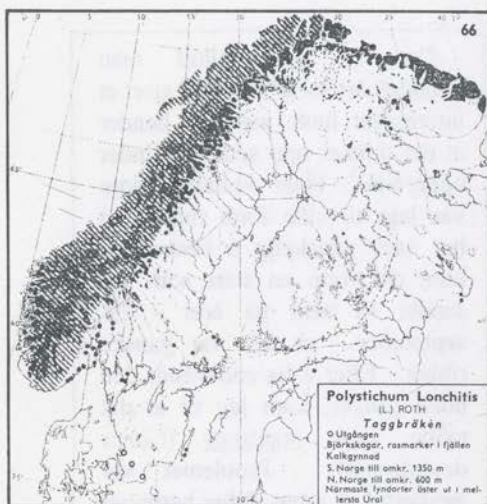
Slekta kjennetegnes ved en grov jordstengel med et knippe kortskafta og kvasstanna blad. Hos taggbregne er blada enkeltfinna, mens hos både junker- og falkbregne er de dobbeltfinna. Finnene og småfennene er ganske asymmetriske ved at den indre tanna (taggbregne) eller fliken på oversida er tydelig større. Midtribba har skjell helt opp. Sløret over sporehopene er forma som et skjold og festa på midten.

Voksested og økologi

Alle tre artene foretrekker basisk berggrunn.

Taggbregne finnes fra kysten og helt opp i snaufjellet. Den liker seg best på steinete grunn, og særlig i fjellet vokser den vanligvis på kalkholdig grunn i skrenter, gjerne på fyllitt.

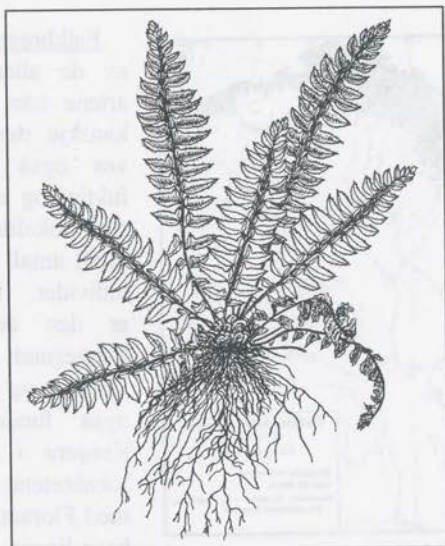
Etter utbredelseskartet hos Hultén (1971) ser det ut til at den skandinaviske utbredelsen i hovedsak er

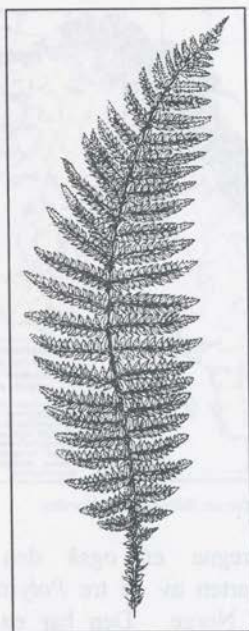
Utbredelse av taggbregne i Norden.

knyttet til høyereliggende strøk, og den går helt nord til Finnmarkskysten. I Lom i Gudbrandsdalen er taggbregne funnet opp til 1500 meters høyde. Den finnes spredt i osloområdet, men i Hedmark og Østfold samt i indre Finnmark mangler den nesten helt. Antallet forekomster i Sverige er meget lavt, og arten må betegnes som svært sjelden der. Enda sjeldnere er den i Finland med bare en håndfull lokaliteter. I Danmark mangler den i følge Hultén helt.

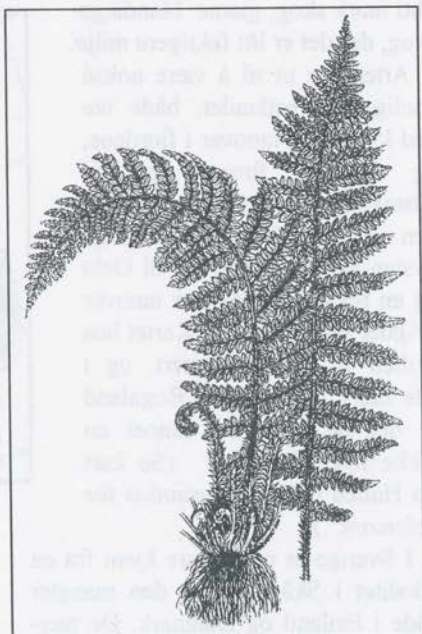
Junkerbregne er en mer vestlig, såkalt oseenisk, art med noen merkelige forekomster oppover i Gudbrandsdalen. Her vokser den ofte i fuktige og mørke bekkeløfter og får på denne måten sannsynligvis oppfylt kravet til et fuktigere miljø. Også hos

Taggbregne

Falkbregne

Junkerbregne

De tre *Polystichum*-artene. Tegninger fra Nordhagen.

Utbredelse av junkerbregne i Norden.

oss ser junkerbregne ut til å trives best i litt mørk skog, gjerne blandings-skog, der det er litt fuktigere miljø.

Arten ser ut til å være nokså vanlig på Vestlandet, både ute ved kysten og innover i fjordene, og den er funnet opp til Alstahaug i Nordland. Så har den spredte forekomster langs kysten av Sør-Norge inn til Oslo og en rekke forekomster innover i Agder og Telemark. Kartet hos Hultén er ikke oppdatert, og i alle fall i Telemark og Rogaland er det de siste åra funnet en rekke nye lokaliteter. (Se kart fra Hultén og fra "Floraatlas for Telemark".)

I Sverige er arten bare kjent fra en lokalitet i Skåne, mens den mangler både i Finland og Danmark. De nærmeste voksestedene finnes i Sør-Tyskland og mellomste delene av Russland.

Falkbregne må sies å være en av de aller sjeldneste bregneartene som vokser i Telemark, kanskje den sjeldneste. Den trives også litt skyggefullt og fuktig, og er i dag kjent fra tre små lokaliteter i Kragerø i et totalt antall av mellom fem og ti individer. Ifølge Dyring (1911) er den dessuten funnet ved Langesund, Brevik, Kjørholt, Versvik og i Porsgrunn. Den er også funnet ved Valberg i Kragerø i 1939. Disse siste lokalitetene er vi som arbeider med Floraatlasen, ikke kjent med hvor ligger. Og det er all grunn til å holde øynene oppe nettopp etter falkbregne.

Utbredelse av falkbregne i Norden.

Falkbregne er også den mest sjeldne arten av de tre *Polystichum*-artene i Norge. Den har en rekke lokaliteter langs kysten av Vestlandet fra Rogaland til Møre og en enkelt forekomst i Leksvik i Nord-

Trøndelag. Hulténs kart er noe mangelfullt, i alle fall for Rogaland, hvor arten bl.a. er funnet noen steder på Stjernerøy i Finnøy kommune. Så er den funnet noen steder langs kysten fra Kristiansand til Oslo. Den nordligste forekomsten på Østlandet ser ut til å ligge ved nordøstenden av Tyrifjorden. I Sverige har falkbregne noen ytterst få kjente forekomster i sør, bl.a. langs Vänern, og en på Gotland. I Danmark er flere av de ellers fåtallige kjente forekomstene ødelagt eller ikke gjenfunnet. Der kan en del av forekomstene dessuten være et resultat av spredning fra hager. I Finland er arten utgått fra sitt eneste kjente voksested.

Skillekarakterer mellom artene

Taggbregne og falkbregne har mørkt grågrønne blader med litt "glanset" overflate og er fint vintergrønne. Junkerbregne er noe lysere grønn i fargen og har dessuten ikke så blank bladoverside som de to andre. Den er heller ikke alltid vintergrønn. Blada hos tagg- og falkbregne er også mer læraktige enn junkerbregne, som er mykere å ta i.

Taggbregne er lettest å skille ut av de tre artene, ja kanskje fra de fleste bregnene, ved at bladene er enkeltfinna, og de er dessuten ganske stive. Finnene er utstyrt med spisse, kvasse tenner (tagger?), og innerst på oversida av finnene er det en tydelig større tann eller utbuktning med flere tenner. På blada finner en sporehoper vanligvis bare på øverste halvdel.

Junkerbregne og falkbregne likner hverandre ved første øyekast, men

skilles godt ved at bladene er mer læraktige hos falkbregne. Nå er det ikke vanlig å finne disse to artene side om side, og derfor kan man se på hovedfynnene. Hos junkerbregne sitter disse litt lenger fra hverandre

Hovedfynnen (a) og den innerste småfynnen (b) hos falkbregne og junkerbregne.

enn hos falkbregne. Imidlertid er den klareste forskjellen størrelsen på småfynnen innerst på hovedfynnens overkant. Hos falkbregne er den betydelig større enn de øvrige småfynnene, hos junkerbregne er den nesten jamnstor. Hos begge artene er småfynnene, som nevnt over, tydelig asymmetriske.

Utbredelse i Telemark

Utbredelsen for falkbregne er allerede nevnt. I dag kjenner vi bare noen fåtall tuer av arten på tre steder i Grønnåsenområdet ved Kilsfjorden i

Kragerø. Den burde imidlertid kunne finnes flere steder ved kysten av fylket vårt på passende voksesteder, som er litt mørk blandingsskog på litt basisk grunn, gjerne på kambrosiluren. Kanskje noen vil ta på seg oppgaven med å finne den igjen i Versvik, ved Kjørholt og i Porsgrunn hvor den muligens er å finne i åsen opp fra sykehuset?

Junkerbregne er en nesten like spennende art å finne i Telemark. Den finnes svært sjelden i stort antall, oftest ei eller et par tuer i følge. Den har rundt tjue kjente lokaliteter i fylket, den nordligste helt nord i Notodden kommune, den vestligste i Mo i Tokke kommune, og lengst sør er den funnet ved Snekkevik i Kragerø. Forekomstene ligger svært spredt, og det burde være store muligheter for å finne den vakre bregna på mange steder rundt om i fylket. Det anbefales først og fremst å besøke litt fuktige, mørke voksesteder, for eksempel bekkeløfter,

men jeg har imidlertid også sett junkerbregne på helt soleksponerte, vestvendte voksesteder i Erfjord i Rogaland, så det bør ikke være noen betingelse at den skal vokse mørkt.

Taggbregne er så vanlig i fylket at den ennå ikke er tatt med i "*Flora-atlas for Telemark*", men den er ikke mindre vakker å se til enn de to andre artene, kanskje snarere tvert om. Dessuten vet man at der den vokser, er det stor sannsynlighet for at det kan finnes en rik flora for øvrig.

Litteratur

- Dyring, J. 1911. "Flora grenmarensis". *Nyt Mag. for Naturvidenskabene*, b.49, h. II - III. Kristiania.
- Floraatlas for Telemark*. Norsk Botanisk Forening, Telemarksavdelingens flora-prosjekt. Upublisert.
- Fægri, K. & Danielsen, A. 1996. *Maps of distribution of Norwegian vascular plants*. Bergen.
- Hultén, E. 1971. *Atlas över växternas utbredning i Norden*. Stockholm.
- Lid, J. & D. 1994. *Norsk flora*, 6. utg. v/Reidar Elven. Oslo.

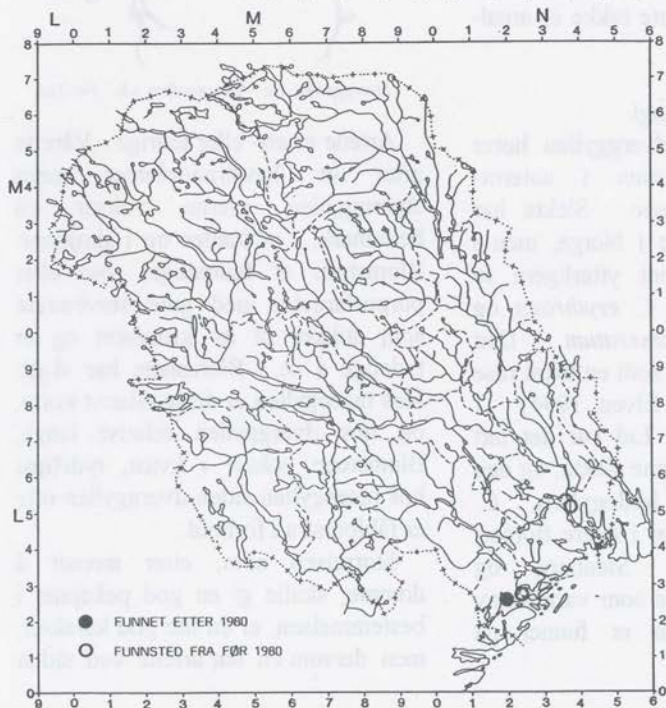
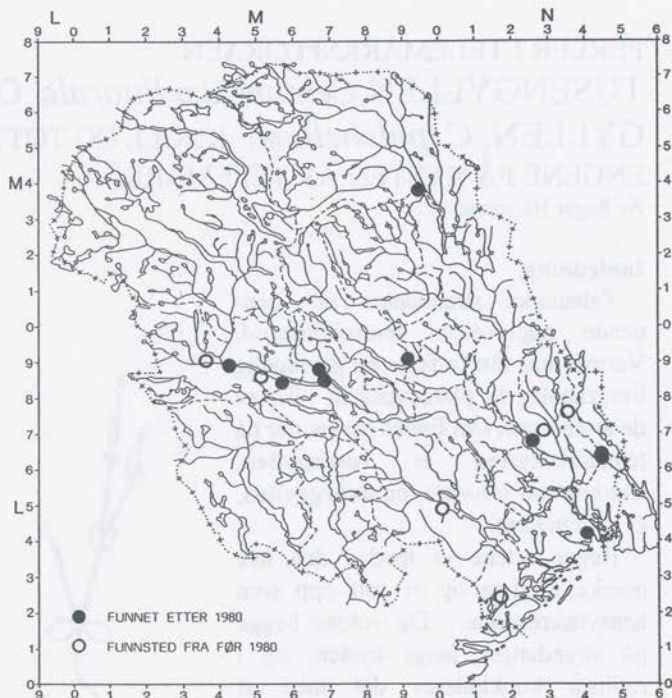
Utbredelse av junkerbregne i Norge. Fra Fægri.

Utbredelse av falkbregne i Norge. Fra Fægri.

Utbredelse av junker-
bregne i Telemark.
Fra vårt floraatlas.

Utbredelse av falk-
bregne i Telemark.
Fra vårt floraatlas.

PERLER I TELEMARSKFLORAEN:

TUSENGYLLEN, *Centaurium littorale*, OG DVERGGYLLEN, *C. pulchellum*: KNOLL OG TOTT PÅ STRAND-
ENGENE PÅ KYSTEN AV TELEMARK.

Av Roger Halvorsen

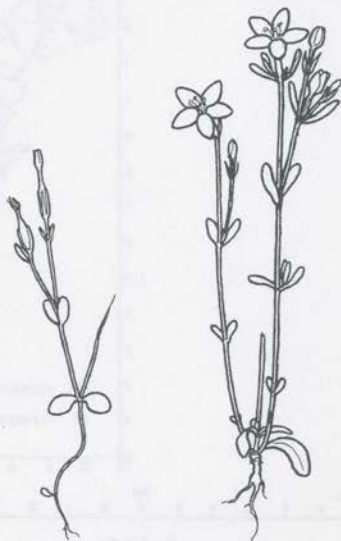
Innledning

Telemarks strandenger er spennende opplevelser seinsommerstid. Varmen har fått fotfeste og gir rimelig livsgrunnlag til planteveksten. To av de artene som kan finnes her og der på telemarkskysten er **tusengyllen**, *Centaurium littorale*, og **dverggyllen**, *C. pulchellum*.

Begge artene er med i den nye norske rødlista og er satt opp som hensynskrevende. De vokser begge på strandenger langs kysten, og i rødlista konkluderes det med at trusselfaktoren i første rekke er arealutnyttelse.

Beskrivelse og økologi

Tusengyllen og dverggyllen hører til slekta *Centaurium* i søterotfamilien *Gentianaceae*. Slekta har bare disse to artene i Norge, men i Norden er det kjent ytterligere to arter, **skjermgyllen**, *C. erythraea*, og **toppgyllen**, *C. glomeratum*. Den siste regnes av noen som en lokal rase av tusengyllen (se Elven 1994). I tidligere utgaver av Lid var det tatt med fem arter av denne slekta, og den femte ble kalt **hodegyllen**, *C. capitatum*. Denne er i nyere floraer, blant annet hos Stenberg og Mossberg, gitt status som varietet av skjermgyllen. Den er funnet på Öland.

Dverggyllen, t.v. - Tusengyllen, t.h. Fra Lid.

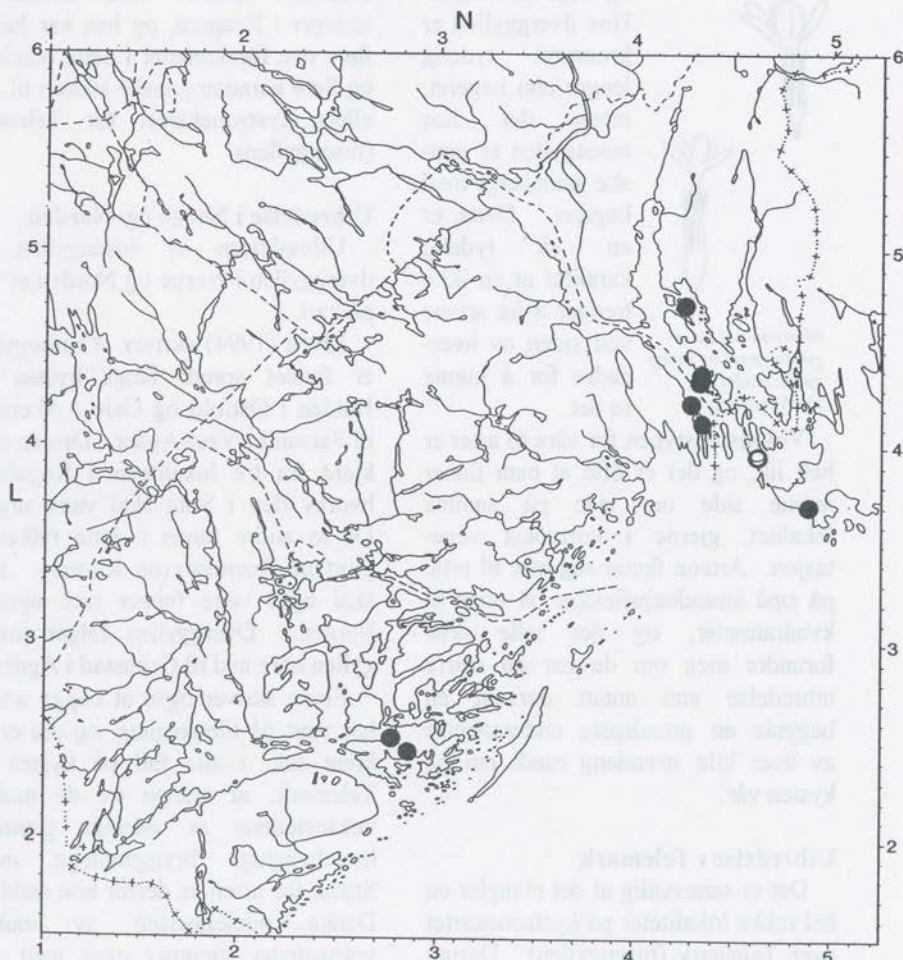
Artene er ett- eller toårige. Våre to arter er havstrandplanter mens skjermgyllen gjerne vokser på beitemark, i veikanter og i skogsnar. Blomstene er femtallige, rosa eller purpurfargete, med gule støvbærere som stikker ut av kronrøret og er tydelige å se. Blomstene har skaft. Hos tusengyllen er disse relativt korte, og hos dverggyllen relativt lange. Blomstene vokser i kvast, tydeligst hos tusengyllen siden dverggyllen ofte er fåblomstra i forhold.

Størrelsen som, etter navnet å dømme, skulle gi en god pekepinn i bestemmelsen, er en lite god karakter, men dersom en har artene ved siden

Gentianaceae Søterotfamilien

CENTAURIUM LITTORALE

TUSENGYLLEN

● FUNNET ETTER 1980

○ FUNNSTED FRA FØR 1980

KYSTSONEKART

av hverandre, virker dverggyllen mye spinklere. Tusengyllen har ofte flere bladpar samlet tett ved grunnen, nærmest som en rosett, mens blada hos dverggyllen er mindre og bladpara sitter mer spredt. Dette er imidlertid en usikker karakter. Den karakteren som skiller de to artene aller best, er imidlertid forholdet mellom kronrørets og begerets lengde.

Blomsten hos tusengyllen (over) og dverggyllen (under).
Fra Mossberg.

Hos dverggyllen er kronrøret tydelig lengre enn begeret, mens det hos tusengyllen er ganske jamnlangt med begeret. Dette er en så tydelig karakter at en ikke trenger å ha artene ved siden av hverandre for å kunne se det.

Voksestedstypen for våre to arter er helt lik, og det er ofte at man finner artene side om side på samme lokalitet, gjerne i kortvokst vegetasjon. Artene finner seg ofte til rette på små strandengsflekker på noen få kvadratmeter, og det ville ikke forundre meg om de har en større utbredelse enn antatt dersom en begynte en grundigere undersøkelse av hver lille strandeng rundt om på kysten vår.

Utbredelse i Telemark

Det er sannsynlig at det mangler en hel rekke lokaliteter på kystsonekartet over Telemark (tusengyllen). Dyring (1911) har listet opp en hel del lokaliteter som ikke er blitt lokalisert

så nøyaktig at vi ville ta dem med i atlasen, og det er usikkert om alle nyere lokaliteter er notert ned. Det er dessuten sannsynlig at arten kan være noe oversett. Botanikere som besøker små strandengsflekker rundt på kysten er mangelvare i den tida artene blomstrer.

Sommeren 2000 har Tor Erik Brandrud drevet med florainventeringer i Kragerø, og han har funnet flere nye forekomster i dette området, og flere kommer ganske sikkert til. Se ellers kystsonekartet for Telemark (tusengyllen).

Utbredelse i Norge og Norden

Utbredelsen av tusengyllen og dverggyllen i Norge og Norden er vist på kart.

Elven (1994) skriver at tusengyllen er funnet spredt langs kysten fra Halden i Østfold og Oslo / Akershus til Farsund i Vest-Agder. Den er også kjent fra tre lokaliteter i Rogaland, hvorav den i Sola skal være utgått. De to andre funna i dette fylket er gjort på Rennesøy og Karmøy. Den skal også være funnet som ugras i Bergen. Dverggyllen følger tusengyllen bare ned til Grimstad i Agder.

Elven skriver også at begge artene har vært på tilbakegang, og det er en kjent sak, i alle fall på kysten av Telemark, at mange av de mulige voksestedene er ødelagt gjennom hyttebygging, bryggeanlegg m.m. Status for arten er derfor noe usikker. Denne ødeleggelsen av mulige voksesteder stemmer også med den trusselfaktoren som er nevnt i den norske rødlista.

Tendensen med ødeleggelse og nedbygging av små strandeng-lokaliteter ser ut til å holde seg på telemarkskysten, og det blir stadig viktigere å arbeide for at selv de minste strandengene blir bevart for å gi tusengyllenartene en mulighet til å overleve.

Floraatlasarter

Både tusengyllen og dverggyllen er selvfølgelig tatt med i "Floraatlas for Telemark", foreningens kartleggingsprosjekt, der sjeldne og trua arter i Telemark kartlegges. Det kystsonkartet som er vist i denne artikkelen er et eksempel på hvordan plottingene av lokaliteter utføres. Det er fint om du melder i fra om du skulle støte på disse artene på telemarkskysten.

I framtida vil det forhåpentligvis komme et eget *Listera*-hefte om arbeidet med floraatlasen.

Litteratur

Floraatlas for Telemark. Norsk

Botanisk Forening, Telemarksavdelingens florasprosjekt.

Upublisert.

Hultén, E. 1971. *Atlas över växternas utbredning i Norden*. Stockholm.

Lid, J. & D. T. 1994. *Norsk flora*, 6. utg. ved Reidar Elven. Oslo.

Utbredelse av tusengyllen i Norden. Fra Hultén.

Utbredelse av dverggyllen i Norden. Fra Hultén.

SETT OG HØRT: HAMPDYR KING FOR FREMTIDEN!

Av Priscilla Hansen

Ja, slik stod det faktisk i brosjyren jeg fikk fra en kosmetikkjede nylig. Men det dreide seg om noe langt mer hverdagslig enn en lovstridig dyrking av *Cannabis sativa* til fremstilling av narkotika. Nå gis det visstnok EU-støtte til dyrking av denne planten, bl.a. for utvinning av hampfrøolje til kosmetisk bruk. Men samme art er det uansett - selv om det psykoaktive stoffet *delta-9-tetrahydrocannabinol* ikke utvikles i nevneverdig grad på disse breddegrader eller i de kultiverte varieteter.

Jeg ble litt nysgjerrig og begynte å undersøke videre. Det viser seg at *Cannabis*-planten er blitt brukt som medisin både i det gamle Egypt og i India og Kina for nærmere 3000 år siden. En legebok fra Kina anbefaler den mot "kvinnelige svakheter, podagra, gikt, malaria, beriberi, forstoppelse og åndsfravær". Snakk om universalmiddel! Også den gangen ble den brukt som rusmiddel og var mange steder betraktet som hellig.

Senere forskning har funnet at *Cannabis* er virksom som smertestillende og beroligende middel. I forrige århundre var den et standard analgetikum, og selveste Dronning Victoria sies å ha brukt den mot smerte. I Norge var planten faktisk offisinell - det vil si at den stod oppført til medisinsk bruk i den norske farmakopé - inntil 1895.

Men planten produserer også fiber som mennesker har benyttet til tau, tekstiler og papir. I Osebergskipet fant man rester etter tauverk og seil laget av hamp, og i England i dag brukes den til fremstilling av finere papirsorter som brukes bl.a. til å trykke Bibelen på!

Systematisk hører planten hjemme i familien *Cannabaceae*. Hit hører også **humle**, *Humulus lupulus*, som vi tidligere har kunnet lese om i *Listera* (1999, nummer 1, side 18). Tradisjonelt har også humle blitt betraktet som et beroligende middel, men ikke så langt tilbake i tiden som for hampens vedkommende.

Det var interessant å oppdage at *Cannabis* er mer enn en beryktet kilde til narkotisk stoff. Aldri så galt at det ikke er godt for noe!

Litteratur

- Brosjyre fra The Body Shop
Chevallier, Andrew. 1996. *The encyclopedia of medicinal plants*. London.
Grieve, M. 1931. *A modern herbal*. New York.
Heywood, V. H. 1993. *Flowering plants of the world*. New York.
Høeg, Ove Arbo. 1984. *Våre medisinske planter*. Oslo.
Mabey, Richard. 1996. *Flora Britannica*. London.

BREV FRA VÅRE LESERE

Er det noen der ute? Bli det en engangsforeteelse? Vi er stadig optimister og tør håpe på at flere av dere har noe dere gjerne vil meddele oss i bladet. Ros, ris, rettelser, forslag - alt tar vi med glede imot. Har dere skrivevegring, så bare ring en av oss i redaksjonen. Da kan vi endre spaltens tittel til kommentarer fra våre lesere, eller noe lignende.

SMÅTVEBLAD, *Listera cordata*, STÅR OG VENTER PÅ DEG.

I *Listera* nr. 1 - 2000 nevner Liv Schiemann valget i 1982 av småtveblad som emblem for TBF. Slik var begrunnelsen (som analogi til foreningen den gang):

"liten, men eksklusiv".

Samme blads forside vil jeg påstå er den vakreste hittil. En honnør til estetikerne bakom! Og vårt sirlige emblem skjemmer aldri.

Liv tvilte på at alle hadde opplevd arten i felt. I så fall er det en hyggelig oppgave å rette på det. Mine årvisse små gleder står hver sommer og venter på gjester her i Porsgrunn kommune. Jeg vil gjerne være los.

Småtveblad er jo ingen art for park eller veikant. Fægri beskrev den i 1970: " - finnes ofte på ganske sur og næringsfattig jord; den er en av den nordiske nåleskogens mest karakteristiske planter, sammen med vintergrønn og linnea, men den er så liten og ubetydelig (?) at den aldri har fått den samme popularitet."

"Min" lille bestand befinner seg nær en fuktstripe i skog, bare ca. 1,5 kilometer fra offentlig vei. Bare ring en gang sommeren er her.

Øyvind S.

Listera cordata fra Mossberg.

INNHold

	<u>side</u>
Dikt av <i>Johan Nordahl Brun</i>	1
Fra Redaksjonen	2
Til minne om Hjørdis Narvestad, av <i>Roger Halvorsen</i>	3
Det første møtets sødme. <i>Listera cordata</i> – TBFs emblem, av <i>Øyvind Skauli</i>	6
Turen til Norfällsviken, av <i>Harald Stendalen</i>	7
På to hjul i svingen gjennom Göteborg, av <i>Roger Halvorsen</i>	9
Tre spede bladmoser på lauvrestammer, av <i>Kåre Homble</i>	14
Barkragg, <i>Ramalina farinacea</i> . Geografisk utbredelse og økologiske nisjer, av <i>Kåre Homble</i>	19
Stautstarr, ny for Telemark, av <i>Finn Wischmann</i>	21
<i>Polystichum</i> , vår vakreste bregneslekt?, av <i>Roger Halvorsen</i>	22
Perler i telemarksfloraen: tusengyllen og dverggyllen, av <i>Roger Halvorsen</i>	28
Hampdyrking for fremtiden!, av <i>Priscilla Hansen</i>	32
Brev fra våre lesere	33

